

УДК 811

Я. Я. Іваноў

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова

**РЭТРАСПЕКЦЫЯ ФІЛАЛАГІчнага Вывучэння Афарызма
(ДРУГАЯ ПАЛОВА XX – ПАЧАТАК XXI СТ.)**

Рэтраспекцыя даследаванняў у пэўнай галіне ведаў адыгрывае важнейшую ролю ў развіцці навуковых ідэй. У артыкуле прадстаўлены вынікі агляду аналітычных і бібліяграфічных прац, прысвечаных абагульненню філалагічнага вывучэння афарызма на працягу апошніх больш чым паўстагоддзя.

Мэта даследавання – акрэсліць існуючыя рэтраспекцыі вывучэння афарызма як аб'екта філалогіі на працягу другой паловы XX – пачатку XXI ст.

У выніку даследавання ўстаноўлена, што існуючыя рэтраспекцыі філалагічнага вывучэння афарызма дыферэнцуюцца на агульнафілалагічныя і мовазнаўчыя. Найбольш значныя працы ў галіне рэтраспекцыі агульнафілалагічнага вывучэння афарызма падрыхтаваны на нямецкай, рускай і польскай мовах. Кожную рэтраспекцыю аддзяляе ад наступнай роўна чвэрць стагоддзя (першая рэтраспекцыя з'явілася на нямецкай мове ў 1976 г., другая – на рускай мове ў 1990 г. і апошняя – на польскай мове ў 2015 г.). Першыя рэтраспекцыі мовазнаўчых даследаванняў афарызма з'явіліся ў канцы XX – пачатку XXI ст. на рускай мове. Бібліяграфічныя агляды навуковых прац, прысвечаных філалагічнаму вывучэнню афарызма, звычайна суправаджаюць адпаведныя рэтраспекцыі. Зварот да рэтраспектыўнага апісання вынікаў агульнафілалагічных і мовазнаўчых даследаванняў афарызма дазваляе пазбегнуць супярэчнасцей, недакладнасцей і памылак пры яго шматаспектным вывучэнні як аб'екта розных філалагічных дысцыплін.

Даследаванне выканана ў межах НДР «Беларуская фразеалогія, парэміялогія, моўная афарыстыка ў кантэксце еўрапейскіх моў і культур (сінхранічны і дыяхранічны аспекты)» (№ 20211335) Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў на 2021–2025 гг.

Ключавыя словы: афарызм, філалогія, літаратуразнаўства, мовазнаўства, навуковая праца, рэтраспекцыя, бібліяграфія.

Для цытавання: Іваноў Я. Я. Рэтраспекцыя філалагічнага вывучэння афарызма (другая палова XX – пачатак XXI ст.) // Труды БГТУ. Сер. 4, Принт- и медiateхнологіі. 2023. № 2 (273). С. 80–88. DOI: 10.52065/2520-6729-2023-273-2-12.

Ya. Ya. Ivanou

Mogilev State A. Kuleshov University

**RETROSPECTS OF THE PHILOLOGICAL STUDY OF THE APHAORISM
(SECOND HALF OF THE 20th – BEGINNING OF THE 21st CENTURY)**

Retrospection of research in a certain field of knowledge plays an important role in the development of scientific ideas. The article presents the results of a review of analytical and bibliographic works devoted to the generalization of the philological study of the aphorism during the last more than half a century.

The purpose of the study is to outline the existing retrospectives of the study of aphorism as an object of philology during the second half of the 20th – beginning of the 21st century.

As a result of the study, it was established that the existing retrospectives of the philological study of the aphorism are differentiated into general philological and linguistic ones. The most significant works in the field of retrospection of the general philological study of the aphorism were prepared in German, Russian and Polish. Each retrospective is separated from the next by exactly a quarter of a century (the first retrospective appeared in German in 1976, the second in Russian in 1990, and the last in Polish in 2015). The first retrospectives of linguistic studies of the aphorism appeared in the Russian language at the end of the 20th – beginning of the 21st century. Bibliographic reviews of scientific works devoted to the philological study of the aphorism are usually accompanied by relevant retrospectives. The appeal to the retrospective description of the results of general philological and linguistic studies of the aphorism allows avoiding contradictions, inaccuracies and errors during its multifaceted study within different philological disciplines.

The research was conducted within the framework of the scientific project “Belarusian phraseology, paremiology, linguistic aphorisms in the context of European languages and cultures (synchronic and diachronic aspects)” (No. 20211335) of the “Belarusian language and literature” subprogram of the State Program of Scientific Research for 2021–2025.

Keywords: aphorism, philology, literary studies, linguistics, scientific work, retrospection, bibliography.

For citation: Ivanov Ya. Ya. Retrospects of the philological study of apharism (second half of the XX – beginning of the XXI century). *Proceedings of BSTU, issue 4, Print- and Mediatechnologies*, 2023, no. 2 (273), pp. 80–88. DOI: 10.52065/2520-6729-2023-273-2-12 (In Belarusian).

Уводзіны. Вынікі філалагічнага вывучэння афарызма на працягу другой паловы XX – пачатку XXI ст. дазваляюць сцвярджаць, што іх ужо можна разглядаць у сукупнасці як асобны навуковы кірунак, у якім выразна акрэслілася ўласна мовазнаўчае разуменне афарыстычных адзінак як феномена маўлення і мовы [1]. Разам з гэтым афарызм застаецца аб'ектам вывучэння літаратуразнаўства і фалькларыстыкі, а таксама рыторыкі, тэорыі тэксту, семіётыкі, філасофіі і іншых навуковых дысцыплін. На сённяшні дзень даволі цяжка разабрацца ў шматлікіх інтэрпрэтацыях афарызма, што істотна замінае развіццю яго як філалагічнага, так і ўласна мовазнаўчага асэнсавання (лінгвістычнай тэорыі афарызма). У гэтым сэнсе афарыстыка як філалагічная і як новая лінгвістычная дысцыпліна патрабуе пэўнай рэтраспекцыі, без якой ужо немагчымы рух наперад.

У развіцці кожнай галіны навукі, кожнага асобнага навуковага кірунку ўзнікаюць моманты, калі трэба сістэматызаваць назапашанае мноства фактаў і канцэпцый, асэнсаваць і крытычна ацаніць зробленае, акрэсліць перспектывы, вызначыць задачы і актуальныя праблемы далейшых даследаванняў.

У гэтым выпадку самай важнай, як правіла, з'яўляецца найбольш блізкая рэтраспектыва сістэмы навуковых поглядаў на аб'ект даследавання, але абавязкова з улікам вытокаў яе развіцця, прычын узнікнення ў ёй пэўных супярэчнасцей і прабелаў, уплыву на яе развіццё вынікаў інтэрпрэтацый аб'екта даследавання ў межах розных навуковых дысцыплін.

Трэба адзначыць, што пры аналітычным аглядзе літаратуры, асабліва ў найбольш блізкай рэтраспектыве, перад яго аўтарам, які сам браў удзел у вывучэнні прадмета свайго агляду, паўстае пытанне аб мэтазгоднасці згадвання вынікаў уласных папярэдніх даследаванняў. У выпадках, калі працы аўтара былі часткай агульнага развіцця дадзенай галіны навуковых ведаў, зварот да іх, як слухна адзначаў А. А. Рэфармацкі, не варта лічыць «самарэкламай» [2, с. 5], паколькі, папершае, без згадвання ўласных прац агляд літаратуры па тэме быў бы няпоўным, а па-другое, калі аўтар з'яўляецца непасрэдным удзельнікам фарміравання пэўнай сістэмы навуковых поглядаў, вытокі іх аналітычнай ацэнкі трэба шукаць перш за ўсё ў яго працах.

Мэта даследавання – акрэсліць існуючыя рэтраспекцыі вывучэння афарызма як аб'екта філалогіі на працягу другой паловы XX – пачатку XXI ст.

Асноўная частка. 1. Рэтраспекцыі агульна-філалагічных даследаванняў афарызма. Патрэба ў рэтраспекцыі асэнсавання паняцця афарызма ў галіне філалогіі склалася ў сярэдзіне другой паловы XX ст. у сувязі з чарговай хваляй папулярнасці жанру выслоўяў у сучаснай еўрапейскай літаратуры (творчасць С. Е. Леца, Р. Гомэса дэ ла Серна і інш.) і афіцыйным прызнаннем навукоўцаў у немагчымасці адназначна вызначыць тое, што прынята называць *афарызм* (аб чым выказаўся на IV Міжнародным кангрэсе кампаратывістаў нямецкі даследчык Маўтнер Ф., які прапанаваў філолагам увогуле адмовіцца ад тэрміна *aphorism* [3]).

Першыя спробы абагульніць вынікі асэнсавання афарызма натуральна ўзніклі ў галіне літаратуразнаўства. Так, у 1976 г. пабачыў свет адзіны і па сённяшні дзень фундаментальны зборнік навуковых прац “Der Aphorismus: zur Geschichte, zu den Formen und Möglichkeiten einer literarischen Gattung”, які быў укладзены Г. Нойманам і выдадзены ў якасці асобнага тома вядомай серыі “Wege der Forschung” (Bd. 356) [4]. У гэтым выданні былі сабраны найбольш значныя артыкулы па гісторыі і тэорыі афарызма як літаратурнага жанру, напісаныя нямецкімі даследчыкамі да сярэдзіны 1970-х гг. Паказальна, што ў літаратуразнаўчы зборнік (паводле яго назвы, зместу і метадалогіі) трапіў і адзін мовазнаўчы артыкул, прысвечаны сінтаксічнай арганізацыі афарызма як тыпу выслоўя [5]. Першым буйным аналітычным аглядам вынікаў вывучэння літаратурнага афарызма можна лічыць працу “Aphoristikforschung in deutschen Sprachraum” (1984) Г. Кантаруці [6], у якой разглядаюцца нямецкамоўныя даследаванні па афарыстыцы.

Яшчэ адна спроба аналізу існуючых поглядаў на афарызм як літаратурны жанр зроблена ў манаграфіі «Афористика» (1990) М. Т. Федарэнкі і Л. І. Сакольскай, што атрымала вялікую папулярнасць і дагэтуль застаецца ў галіне афарыстыкі адзінай (на рускай мове) працай тэарэтыка-літаратурнага характару [7]. У гэтай манаграфіі няма спецыяльнага раздзелу, прысвечанага агляду навуковай літаратуры па праблемах вывучэння афарызма (акрамя невялікай па аб'ёме главы «Исследовательские работы» [7, с. 149–150]), аднак у многіх частках падаецца крытычная ацэнка вынікаў даследавання афарызма як прадмета тэорыі і гісторыі літаратуры, філасофіі, фалькларыстыкі. М. Т. Федарэнкам і Л. І. Сакольскай згадваюцца і такія погляды мовазнаўцаў на афарызм, якія ў манаграфіі рэзка крытыкуюцца

(«проблемы афористики осложняются суждениями об афоризмах лексикологов и паремологов» [7, с. 10]), хоць і адзначаецца, што «требуется комплексное исследование афоризмов, можно считать вполне оправданным лингвистический подход к их изучению» [7, с. 102–103]. Трэба заўважыць, што аўтарамі манаграфіі ўвогуле звяртаецца мала ўвагі на моўныя характарыстыкі афарызма і яго вывучэнне ў межах лінгвістыкі, прыводзяцца шырока вядомыя палажэнні накшталт «крылатые слова в настоящее время являются объектом исследования фразеологии» [7, с. 40] і да т. п. Толькі ў выпадках, калі гэтага нельга абмінуць, згадваюцца асобныя мовазнаўчыя вызначэнні афарызма [7, с. 101–102], хоць на момант выдання манаграфіі М. Т. Федарэнкі і Л. І. Сакольскай ужо з’явіліся даследаванні, у якіх быў запачаткаваны шэраг лінгвістычных поглядаў на афарызм і якія па цяперашні час не страцілі сваёй навуковай значнасці (гэта працы С. Г. Гаўрына (1971) [8], Я. М. Верашчагіна і В. Р. Кастамарава (1976) [9], Ю. Я. Прохарава (1977) [10] і інш.).

Важную ролю ў самавызначэнні пэўнага кірунку навуковых ведаў, як вядома, адыгрываюць калектыўныя манаграфіі і асобныя тэматычныя зборнікі навуковых прац, у якіх аб’ядноўваюцца вынікі рознабаковых даследаванняў рознымі аўтарамі аднаго аб’екта. З выданняў такога кшталту варта адзначыць калектыўную манаграфію “Aforyzm europejski: studia i szkice” (2015) [11], у якой сучасныя польскія даследчыкі разглядаюць праблемы навуковага і эмпірычнага вызначэння афарызма, аналізуюць творчасць знаных антычных, еўрапейскіх і польскіх пісьменнікаў-афарыстаў, вывучаюць месца і функцыі афарызмаў у кантэксце філасофскага, навуковага мастацкага, публіцыстычнага і дыскурсу, даследуюць аспекты перакладу афарызмаў, выказваюць погляды на афарыстычную спадчыну С. Е. Леца і інш.

2. Рэтраспекцыі ўласна лінгвістычных даследаванняў афарызма. Першай спробай абагульніць уласна лінгвістычныя погляды на афарызм можна лічыць хрэстаматыю «Языковая природа афоризма» (2001) [12], у якой змешчаны фрагменты найбольш значных прац на рускай мове, прысвечаных вывучэнню моўнай прыроды афарызма ў межах філалогіі і лінгвістыкі тэксту, фразеалогіі, структурнай парэміялогіі, лінгвакраізнаўства, моўнай семантыкі. У хрэстаматыю ўключаны ў перакладзе на рускую мову і вытрымкі з асноўных прац па лінгвістыцы афарызма беларускіх мовазнаўцаў. Ва ўступным артыкуле да хрэстаматыі «Афоризм как объект лингвистики (очерк истории и проблематики изучения)» [12, с. 12–109] зроблена спроба абагульнення і сістэматызацыі сучасных уяўленняў аб лінгвістычных уласцівасцях афарызма, аналізуюцца клю-

чавыя праблемы яго вывучэння як маўленчага твора і як моўнай адзінкі. Дапоўненая новымі тэкстамі хрэстаматыя была перавыдадзена пад назвай «Лингвистика афоризма» (2018) [1].

Вынікі лінгвістычных даследаванняў афарызма ў межах нацыянальных адгалінаванняў мовазнаўства спецыяльна аглядаліся і аналізаваліся, наколькі нам вядома, двойчы.

Так, погляды на моўную прыроду афарызма ў русістыцы былі разгледжаны ў працы «Изучение языковой природы афоризма в русистике 1960–1980 гг. (проблемы формирования лингвистической теории афоризма)» (1999) Я. Я. Иванова [13].

Вынікі вывучэння афарыстычных адзінак у беларускім мовазнаўстве ўсебакова прааналізаваны ў асобным раздзеле «Кірункі і праблемы лінгвістычнага вывучэння афарызма» манаграфіі «Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове» (2017) Я. Я. Иванова [14, с. 9–23]. Актуальныя праблемы вывучэння беларускай афарыстыкі (у агульнаеўрапейскім кантэксце) абагульнены ў раздзеле «Белорусская паремология и афористика в общеевропейском контексте (актуальные проблемы изучения)» калектыўнай манаграфіі “Nationales und Internationales in der slawischen Praeologie” (2013) [15].

Акрамя гэтага, у межах нацыянальных адгалінаванняў мовазнаўства з рознымі мэтамі аглядаліся вынікі лінгвістычных даследаванняў асобных аспектаў вывучэння афарызма.

Так, пытанні слоўнікавага апісання ў рускай мове афарызмаў як літаратурных выслоўяў і як крылатых фраз прааналізаваны ў раздзеле «Лексикографическая разработка русской афористики» (глава 3) манаграфіі «Русская афористика» (2005) А. В. Каральковай [16, с. 95–107]. Аб’ектам «обзора лексикографической литературы», паводле вызначэння даследчыцы [16, с. 106], з’яўляюцца ўсе асноўныя рускамоўныя зборнікі і слоўнікі афарызмаў і крылатых слоў, якія разглядаюцца ў плане свайго зместу і пабудовы, а таксама паводле адбору адзінак. Трэба заўважыць, што названы агляд недастаткова поўны, наколькі ў ім не адзначаны шэраг знакавых для лексікаграфіі рускага афарызма даведнікаў. У прыватнасці, не згадваецца першы ў русістыцы лінгвістычны слоўнік моўных афарызмаў «Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения: лингвострановедческий словарь» (1980) В. П. Феліцынай і Ю. Я. Прохарава пад рэдакцыяй акадэміка В. Р. Кастамарава і Я. М. Верашчагіна [17]. Аднак разам з тым дастаткова падрабязна аналізуецца [16, с. 106] невялікі і мала каму вядомы дадатак «Словарь пословиц, поговорок, крылатых слов и афоризмов» да вучэбнага дапаможніка па граматыцы «Русский язык в пословицах, поговорках, крылатых словах, афоризмах» (1999) В. А. Хлябцовай [18].

Аналіз вытокаў і шляхоў фарміравання агульнай лінгвістычнай тэорыі афарызма прадстаўлены ў спецыяльным раздзеле «Афарызм як аб'ект лінгвістыкі (развіццё, напрамкі і спецыфіка вывучэння)» манаграфіі «Дыферэнцыяльныя прыметы афарызма» (2004) Я. Я. Іванова [19, с. 8–40]. У гэтым раздзеле, па-першае, упершыню вызначаны і храналагічна акрэслены этапы станаўлення і асаблівасцей асэнсавання афарызма як моўнага феномена: 1) эксплікацыя паняцця афарызма як аб'екта лінгвістыкі (1930–1950 гг.); 2) яго метамоўная дыферэнцыяцыя (1950–1960 гг.); 3) канцэптуальная і метадалагічная гетэрагеннасць вывучэння моўнай прыроды афарызмаў (1970–1980 гг.); 4) імпліцытны характар сучасных лінгвістычных уяўленняў аб афарызме [19, с. 8–11]. Па-другое, дыферэнцаваны і ахарактарызаваны асноўныя напрамкі мовазнаўчага вывучэння афарызма: 1) даследаванні афарызма як літаратурнага тэксту; 2) погляд на афарызм як фразеалагічную адзінку; 3) лінгвістычнае асэнсаванне афарызма ў тэрмінах структурнай парэміялогіі; 4) лінгвакраіназнаўчая тэорыя афарызма; 5) апісанне афарызма з пункту гледжання функцыянальна-семантычнай тыпалогіі выказвання [19, с. 11–36]. Па-трэцяе, разгледжаны сучасны стан і вызначаны актуальныя пытанні вывучэння афарызма як інтэрдысцыплінарнага аб'екта лінгвістыкі (1990–2000 гг.) [19, с. 36–40]. У скарачаным выглядзе гісторыя і кірункі лінгвістычнага вывучэння афарызма, асноўныя праблемы апісання моўнай прыроды афарызма, прадмет і задачы лінгвістычнай афарыстыкі акрэслены ў асобным раздзеле «Аспекты изучения афоризма как языковой единицы» вучэбнага дапаможніка «Лингвистика афоризма» (2016) Я. Я. Іванова [20, с. 61–73].

Асобныя аспекты вывучэння афарызма на матэрыяле розных моў былі разгледжаны ў раздзеле «К вопросу о природе афоризма» згаданай вышэй манаграфіі «Русская афористика» (2005) А. В. Каральковай [16, с. 7–63] і з нязначнымі змяненнямі і дапаўненнямі паўтораны ў раздзеле «О природе афоризма. К истории вопроса» яе ж манаграфіі «Афористика в контексте русской культуры» (2018) [21, с. 7–71]. У аглядзе А. В. Каральковай асноўная ўвага звяртаецца на аналіз розных поглядаў на паняцце афарызма як літаратурнага жанру і «галіны ведаў», на існуючыя вызначэнні прымет афарызма, а таксама на тое, як інтэрпрэтуюцца ў навуковай літаратуры суадносіны афарызма і блізкіх яму маўленчых формул і жанраў мастацкай літаратуры (прыказак, крылатых выразаў, трапных слоў, эпіграм, парадоксаў, каламбураў, баск, анекдотаў і г. д.). Пры гэтым разглядаюцца ахоплівае як лінгвістычныя, так і літаратурназнаўчыя працы, як навуковыя, так і даведачныя крыніцы, што ўсе разам павінны,

па словах даследчыцы, быць аб'ектам аналізу «сложной лингвистической и литературоведческой картины современного афоризма» [16, с. 33].

3. Бібліяграфічныя агляды навуковых даследаванняў афарызма. Важную ролю ў сістэматызацыі навуковых ведаў, як вядома, адыгрывае наяўнасць бібліяграфічных аглядаў, якія не толькі дазваляюць эканоміць час пры пошуку неабходнай інфармацыі па пэўнай праблеме, але і дэманструюць кола інтарэсаў даследчыкаў у дадзенай галіне і аспекты яе развіцця, яскрава паказваюць на прабелы ў вывучэнні пэўнага аб'екта і найбольш даследаваныя яго бакі.

Першая грунтоўная бібліяграфія арыгінальных тэкстаў і навуковых прац у галіне еўрапейскай афарыстыкі змешчана ў згаданым вышэй зборніку Г. Ноймана “Der Aphorismus” (1976) у двух раздзелах – “Quellen” (тэксты) і “Darstellungen” (працы) [4, с. 833–841, 841–849]. Заслугоўвае ўвагі рэфератыўны агляд “O tzw. literaturze aforystycznej, czyli aforyzm, sentencja, maksyma, złota myśl...” (1999) М. Балёўскага [22]. Багатая бібліяграфія змешчана ў найноўшай манаграфіі “Aforyzm w nauczaniu języka polskiego jako obcego” (2015) А. Трэнбскай-Кертгопф [23, с. 415–453]. Найбольш поўнай бібліяграфіяй навуковых прац у галіне лінгвістыкі афарызма другой паловы XX ст. можна лічыць агляд «Литература по лингвистике афоризма», змешчаны ў згаданай вышэй хрэстаматыі «Языковая природа афоризма» (2001) [12, с. 421–440] і ў яе перавыданні «Лингвистика афоризма» (2018) [1, с. 298–303]. Беларускім афарызмам прысвечаны бібліяграфічныя агляды «Афарыстыка беларускай мовы: выбраныя даследаванні і матэрыялы (1960–2014)» [24] і «Белорусская паремиялогия конца XX – начала XXI века (1991–2014 гг.)» [25].

Заслугоўваюць увагі таксама бібліяграфіі, змешчаныя ў манаграфічных даследаваннях, прысвечаных розным пытанням вывучэння афарызма ў межах літаратурнаўства, фалькларыстыкі, мовазнаўства на матэрыяле розных літаратур, моў і лінгвакультур, паколькі ў такіх бібліяграфічных спісах згадваюцца працы, у якіх разглядаюцца блізкія да афарызма тэкставыя формы [26–33], сярод якіх варта асобна вылучыць аднафразавыя тэксты [34] і крылатыя выразы [35–37].

Трэба адзначыць, што такая разнавіднасць афарыстычных адзінак, як народныя афарызмы (або прыказкі) набыла ў мовазнаўстве статус асобнага аб'екта вывучэння ў межах парэміялогіі, якая ў некаторых нацыянальных адгалінаваннях мовазнаўства (напрыклад, у беларусістыцы) разглядаецца як самастойная лінгвістычная дысцыпліна [38]. Аднак, прыказкі з самага пачатку свайго вывучэння і да нядаўняга часу разглядаліся паводле сваіх моўных характарыстык або як не ўласна моўныя ўтварэнні (фальклорныя маўленчыя

формулы, фразавыя тэксты і г. д.), або як частка фразеалогіі (у шырокім сэнсе), таму ў межах парэміялогіі не склалася канцэптуальнай і метадалагічнай сувязі з лінгвістычным вывучэннем афарызма [39–44]. Разам з тым у лінгвакраіназнаўчым разуменні прыказак яны звычайна разглядаюцца як «моўныя афарызмы» [45, с. 71–80; 46, с. 33–62].

Прыказкі часта проціпастаўляюцца афарызмам, хоць пры іх апісанні мовазнаўцы звяртаюцца да лінгвістычных характарыстык афарызма (сцісласць, абагульнены змест і інш.), а таксама карыстаюцца тэрмінамі *афарыстычны*, *народны афарызм* і інш. У сваю чаргу, у сістэме асноўных лінгвістычных поглядаў на афарызм, прадстаўленых у згаданай вышэй хрэстаматыі «Лінгвістыка афоризма» (2018), апісанне прыказак займае заўважнае месца дзякуючы ідэям і метадам структурнай парэміялогіі [1, с. 185–266], якія абумовілі найбольш вядомы на сённяшні дзень кірунак мовазнаўчага асэнсавання афарыстычных адзінак – лінгвакраіназнаўчую тэорыю афарызма [1, с. 167–296]. З гэтай прычыны асобны зварот да рэтраспектывы вывучэння моўных характарыстык прыказак не зможа даць нічога таго, чаго не было б заўважана пры аналізе станаўлення і развіцця сістэмы поглядаў на моўную прыроду афарызма.

Заклучэнне. Асабліва значнымі рэтраспектыва і абагульненне навуковых поглядаў робяцца тады, калі высыпае нараджэнне новага кірунку, які дазваляе або па-новаму асэнсаваць «стары», або стварыць прынцыпова новы аб'ект навуковага вывучэння. Новы кірунак патрабуе абнаўлення метадалагічных прынцыпаў даследавання, што немагчыма без захавання і пераймання адных і прызнання памылковымі іншых з ранейшых ідэй і палажэнняў.

Такім кірункам у галіне філалагічнага вывучэння афарызма з'яўляецца лінгвістычная афарыстыка (мовазнаўчая тэорыя афарызма), для несупярэчлівага развіцця якой прынцыпова важна акрэсліць існуючыя метадалагічныя падставы даследаванняў афарыстычных адзінак з пункту погляду розных галін філалагічных ведаў на працягу другой паловы XX – пачатку XXI ст.

Асэнсаванне рэтраспектыў навуковых даследаванняў у галіне афарыстыкі дазваляе вызначыць і характарызаваць вытокі развіцця і асноўныя кірункі вывучэння афарызма як агульнафілалагічнага і як уласна лінгвістычнага аб'екта, тлумачыць памылкі і супярэчнасці яго мовазнаўчага разумення, вылучаць белыя плямы і абгрунтаваць актуальныя праблемы лінгвістычнай тэорыі афарызма, вызначаць яе метадалогію і метамову.

Спіс літаратуры

1. Лінгвістыка афоризма. Хрестоматия / сост. Е. Е. Иванов. Минск: Выш. шк., 2018. 304 с.
2. Реформатский А. А. Из истории отечественной фонологии: Очерк. Хрестоматия. М.: Наука, 1970. 527 с.
3. Mautner F. H. Maxim(e)s, Sentences, Fragmente, Aphorismen // Actes du IV-e Congrès de l'Association internationale de littérature comparée (Fribourg 1964) / réd. par F. Jost. Paris: The Hague, 1966. Vol. II: Termes et notions littéraires: imitation, influence, originalité. S. 812–819.
4. Der Aphorismus. Zur Geschichte, zu den Formen und Möglichkeiten einer literarischen Gattung / Hrsg. von G. Neumann. Darmstadt: Verlag Wiss. Buchges, 1976. VI, 509 s.
5. Grosse S. Das syntaktische Feld des Aphorismus // Der Aphorismus. Zur Geschichte, zu den Formen und Möglichkeiten einer literarischen Gattung / Hrsg. von G. Neumann. Darmstadt: Verlag Wiss. Buchges, 1976. S. 378–398.
6. Cantarutti G. Aphoristikforschung im deutschen Sprachraum. Frankfurt am Main; Bern; New York; Nancy: Lang, 1984. X, 250 s.
7. Федоренко Н. Т., Сокольская Л. И. Афористика. М.: Наука, 1990. 419 с.
8. Гаврин С. Г. Афористическая фразеология как лингвистическая категория // Ученые записки Пермского государственного педагогического института. 1971. Т. 87. С. 3–23.
9. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Лингвострановедческий план афористики // Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Русский язык, 1976. С. 162–195.
10. Прохоров Ю. Е. Лингвострановедческое описание афористики в учебных целях: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. М., 1977. 204 с.
11. Aforyzm europejski: studia i szkice / pod red. A. Jarzyny, J. Jęcz, M. Junkierta, K. Kuczyńskiej-Koschany. Kraków: Wydawnictwo Pasaże, 2015. 274 s.
12. Языковая природа афоризма: очерки и извлечения / сост. Е. Е. Иванов. Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2001. 440 с.
13. Иванов Е. Е. Изучение языковой природы афоризма в русистике 1960–1980 гг. (проблемы формирования лингвистической теории афоризма). Минск: Веды, 1999. 52 с.

14. Іваноў Я. Я. Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове. Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. 208 с.
15. Иванов Е. Е. Белорусская паремиология и афористика в общеевропейском контексте (актуальные проблемы изучения) // Nationales und Internationales in der slawischen Praseologie = Национальное и интернациональное в славянской фразеологии / Hrsg. H. Walter, V. M. Mokienko. Greifswald: E.M.A.-Universität, 2013. S. 111–116.
16. Королькова А. В. Русская афористика. М.: Флинта: Наука, 2005. 344 с.
17. Фелицына В. П., Прохоров Ю. Е. Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения: лингвострановедческий словарь. 2-е изд., испр. и доп. М.: Русский язык, 1988. 272 с.
18. Хлебцова О. А. Русский язык в пословицах, поговорках, крылатых словах, афоризмах: пособие по грамматике. М.: Изд-во МИЭПУ, 1999. 245 с.
19. Іваноў Я. Я. Дыферэнцыяльныя прыметы афарызма. Магілёў: Брама, 2004. 160 с.
20. Иванов Е. Е. Лингвистика афоризма: учеб.-метод. пособие. Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2016. 156 с.
21. Королькова А. В. Афористика в контексте русской культуры. Смоленск: Изд-во СмолГУ, 2018. 226 с.
22. Balowski M. O tzw. literaturze aforystycznej, czyli aforyzm, sentencja, maksyma, złota myśl...: referat // Rozprawy komisji językowej. Wrocław, 1999. T. 25. S. 33–40.
23. Trębska-Kerntopf A. Aforyzm w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2015. 465 s.
24. Іваноў Я. Я. Афарыстыка беларускай мовы: выбраныя даследаванні і матэрыялы (1960–2014) // Acta Germano-Slavica. 2015. Вып. 6. С. 249–275.
25. Иванов Е. Е., Петрушевская Ю. А. Белорусская паремиология конца XX – начала XXI века (1991–2014 гг.): библиографический обзор // Паремиология в дискурсе / под ред. О. В. Ломакиной. М.: Ленанд, 2015. С. 252–292.
26. Ваганова Е. Ю. Афоризм как тип текста в аспекте интертекстуальности (на материале немецкого языка). Калининград: Аксиос, 2010. 166 с.
27. Гугова Л. А. Народная афористика в художественном контексте (сравнительный анализ на материалах адыгского, английского и русского языков). Нальчик: Кабардино-Балкарский институт гуманитарных исследований, 2009. 130 с.
28. Іваноў Я. Я. Праблемы лінгвістычнага вывучэння афарызма. Магілёў: Брама, 2003. 194 с.
29. Касцючык В. М. Беларуская афарыстыка: практыкум. Брэст: БрДУ, 2019. 114 с.
30. Королькова А. В. Русская афористика: учеб. пособие. Смоленск: Радопа, 2012. 245 с.
31. Кулишкина О. Н. Русская афористика первой половины XIX века. СПб.: СПбГУ, 2003. 118 с.
32. Кулишкина О. Н. Русский афоризм XIX – начала XX в.: история жанра (от Пушкина до Розанова). СПб.: СПГУТД, 2009. 223 с.
33. Леванюк А. Я. Беларуская афарыстыка як нацыянальна-культурны феномен: беларускі літаратурны паэтычны афарызм. Брэст: БрДУ, 2018. 101 с.
34. Береговская Э. М. Стилистика однофразового текста (на материале русского, французского, английского и немецкого языков). М.: URSS: Ленанд, 2015. 344 с.
35. Дядечко Л. П. «Крылатый слова звук», или Русская эптология: учеб. пособие. Киев: Киевский национальный университет имени Т. Шевченко, 2007. 335 с.
36. Дядечко Л. П. Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность. Киев: Вид-во Київського ун-ту, 2002. 291 с.
37. Іваноў Я. Я. Крылатыя афарызмы ў беларускай мове: з іншамоўных літаратурных і фальклорных крыніц VIII ст. да н. э. – XX ст.: тлумачальны слоўнік. Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2011. 164 с.
38. Лепешаў І. Я. Парэміялогія як асобны раздзел мовазнаўства: дапаможнік. Гродна: ГрДУ, 2006. 279 с.
39. Паремиология в дискурсе / под ред. О. В. Ломакиной. М.: URSS: Ленанд, 2015. 294 с.
40. Паремиология без границ / под ред. М. А. Бредиса, О. В. Ломакиной. М.: Изд-во РУДН, 2020. 244 с.
41. Паремиология на перекрестках языков и культур / сост. Е. Е. Иванов, О. В. Ломакина. М.: Изд-во РУДН, 2021. 246 с.
42. Ivanov E. Paremiological Minimum and Basic Paremiological Stock (Belarusian and Russian). Prague: RSS, 2002. 136 p.
43. Котова М. Ю. Очерки по славянской паремиологии. СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2003. 230 с.

44. Иванов Е. Е. Антипословицы Рунета: типология и словарь. Минск: Право и экономика, 2009. 72 с.
45. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Русский язык, 1990. 248 с.
46. Иванова С. Ф., Иваноў Я. Я., Мячкоўская Н. Б. Сацыякультурная прастора мовы (сацыяльныя і культурныя аспекты вывучэння беларускай мовы). Мінск: Веды, 1998. 112 с.

References

1. *Lingvistika aforizma. Khrestomatiya* [Linguistics of aphorism. Reader] / comp. by E. E. Ivanov. Minsk, Vysheyshaya shkola Publ., 2018. 304 p. (In Russian).
2. Reformatskiy A. A. *Iz istorii otechestvennoy fonologii: Ocherk. Khrestomatiya* [From the history of Russian phonology: Essay. Reader]. Moscow, Nauka Publ., 1970. 527 p. (In Russian).
3. Mautner F. H. Maxim(e)s, Sentences, Fragmente, Aphorismen. *Actes du IV-e Congrès de l'Association internationale de littérature comparée (Fribourg 1964)* / réd. par F. Jost. Paris: The Hague, 1966, vol. II: Termes et notions littéraires: imitation, influence, originalité, pp. 812–819 (In French).
4. *Der Aphorismus. Zur Geschichte, zu den Formen und Möglichkeiten einer literarischen Gattung* / Hrsg. von G. Neumann. Darmstadt: Verlag Wiss. Buchges, 1976. VI, 509 p. (In German).
5. Grosse S. Das syntaktische Feld des Aphorismus. *Der Aphorismus. Zur Geschichte, zu den Formen und Möglichkeiten einer literarischen Gattung* / Hrsg. von G. Neumann. Darmstadt: Verlag Wiss. Buchges, 1976, pp. 378–398 (In German).
6. Cantarutti G. *Aphoristikforschung im deutschen Sprachraum*. Frankfurt am Main; Bern; New York; Nancy: Lang, 1984. X, 250 p. (In German).
7. Fedorenko N. T., Sokol'skaya L. I. *Aforistika* [Aphoristics], Moscow, Nauka Publ., 1990. 419 p. (In Russian).
8. Gavrin S. G. Aphoristic phraseology as a linguistic category. *Uchenyye zapiski Permskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo instituta* [Scientific notes of the Perm State Pedagogical Institute], 1971, vol. 87, pp. 3–23 (In Russian).
9. Vereshchagin E. M., Kostomarov V. G. Linguistic and cultural plan of aphorism. *Yazyk i kul'tura: lingvostranovedeniye v prepodavanii russkogo yazyka kak inostrannogo* [Language and culture: linguistic and cultural studies in teaching Russian as a foreign language]. Moscow, Russkiy yazyk Publ., 1976, pp. 162–195 (In Russian).
10. Prohorov Yu. E. *Lingvostranovedcheskoye opisaniye aforistiki v uchebnykh tselyakh. Dissertatsiya kandidata filologicheskikh nauk* [Linguistic and cultural description of aphorism for educational purposes. Dissertation PhD (Philology)]. Moscow, 1977. 204 p. (In Russian).
11. *Aforyzm europejski: studia i szkice* / pod red. A. Jarzyny, J. Jęcz, M. Junkiarta, K. Kuczyńskiej-Koschany. Kraków, Wydawnictwo Pasaże Publ., 2015. 274 p. (In Poland).
12. *Yazykovaya priroda aforizma: ocherki i izvlecheniya* [The linguistic nature of an aphorism: essays and extracts] / comp. by E. E. Ivanov. Mogilev, MGU A. A. Kuleshova Publ., 2001. 440 p. (In Russian).
13. Ivanov E. E. *Izucheniyе yazykovoy prirody aforizma v rusistike 1960–1980 gg. (problemy formirovaniya lingvisticheskoy teorii aforizma)* [Study of the linguistic nature of aphorism in Russian studies 1960–1980 (problems of forming a linguistic theory of aphorism)]. Minsk, Vedy Publ., 1999. 52 p. (In Russian).
14. Ivanou Ya. Ya. *Afarystychnyya adzinki u belaruskay move* [Aphoristic units in the Belarusian language]. Mogilev, MGU imeni A. A. Kuleshova Publ., 2017. 208 p. (In Belarusian).
15. Ivanov E. E. Belarusian paremiology and aphorism in the pan-European context (current problems of study). *Nationales und Internationales in der slawischen Praseologie = Natsional'noye i internatsional'noye v slavyanskoy frazeologii* [National and international in Slavic phraseology] / Hrsg. H. Walter, V. M. Mokienko. Greifswald: E.M.A.-Universität, 2013, pp. 111–116 (In Russian).
16. Korol'kova A. V. *Russkaya aforistika* [Russian aphoristics]. Moscow, Flinta Publ.; Nauka Publ., 2005. 344 p. (In Russian).
17. Felicyna V. P., Prohorov Yu. E. *Russkiye poslovitsy, pogovorki i krylatyye vyrazheniya: lingvostranovedcheskiy slovar'* [Russian proverbs, sayings and popular expressions: linguistic and cultural dictionary]. Moscow, Russkiy yazyk Publ., 1988. 272 p. (In Russian).
18. Hlebcova O. A. *Russkiy yazyk v poslovitsakh, pogovorkakh, krylatykh slovakh, aforizmakh* [Russian language in proverbs, sayings, catchphrases, aphorisms]. Moscow, MIEPU Publ., 1999. 245 p. (In Russian).
19. Ivanou Ya. Ya. *Dyfare 'ntsyyal'nyya prymety afaryzma* [Differential signs of aphorism]. Mogilev, Brama Publ., 2004. 160 p. (In Belarusian).
20. Ivanov E. E. *Lingvistika aforizma* [Linguistics of aphorism]. Mogilev, MGU imeni A. A. Kuleshova Publ., 2016. 156 p. (In Russian).

21. Korol'kova A. V. *Aforistika v kontekste russkoy kul'tury* [Aphorisms in the context of Russian culture]. Smolensk, Izdatel'stvo SmalGU Publ., 2018. 226 p. (In Russian).
22. Balowski M. O tzw. literaturze aforystycznej, czyli aforyzm, sentencja, maksyma, złota myśl...: referat. *Rozprawy komisji językowej*. Wrocław, 1999, vol. 25, pp. 33–40 (In Poland).
23. Trębska-Kerntopf A. *Aforyzm w nauczaniu języka polskiego jako obcego*. Lublin, Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2015. 465 p. (In Poland).
24. Ivanou Ya. Ya. Afarystyka of the Belarusian language: selected studies and materials (1960–2014). *Acta Germano-Slavica*, 2015, vol. 6, pp. 249–275 (In Belarusian).
25. Ivanov E. E., Petrushevskaya Yu. A. Belarusian paremiology of the late 20th – early 21st centuries (1991–2014): bibliographic review. *Paremiologiya v diskurse* [Paremiology in discourse] / ed. O. V. Lomakina. Moscow, Lenand Publ., 2015, pp. 252–292 (In Russian).
26. Vaganova E. Yu. *Aforizm kak tip teksta v aspekte intertekstual'nosti (na materiale nemetskogo yazyka)* [Aphorism as a type of text in the aspect of intertextuality (based on the material of the German language)]. Kaliningrad, Aksios Publ., 2010. 166 p. (In Russian).
27. Gutova L. A. *Narodnaya aforistika v khudozhestvennom kontekste (sravnitel'nyy analiz na materialakh adygskogo, angliyskogo i russkogo yazykov)* [Folk aphorism in an artistic context (comparative analysis based on materials from the Adyghe, English and Russian languages)]. Nal'chik, Kabardino-Balkarskiy institut gumanitarnykh issledovaniy Publ., 2009. 130 p. (In Russian).
28. Ivanou Ya. Ya. *Prablemy lingvistichnaga vyvuchennya afaryzma* [Problems of linguistic study of aphorism]. Mogilev, Brama Publ., 2003. 194 p. (In Belarusian).
29. Kascyuchyk V. M. *Belaruskaya afarystyka* [Belarusian aphoristics]. Brest, BrDU Publ., 2019. 114 p. (In Belarusian).
30. Korol'kova A. V. *Russkaya aforistika* [Russian aphoristics]. Smolensk, Radopa Publ., 2012. 245 p. (In Russian).
31. Kulishkina O. N. *Russkaya aforistika pervoy poloviny XIX veka* [Russian aphorism of the first half of the 19th century]. St. Petersburg, SPbGU Publ., 2003. 118 p. (In Russian).
32. Kulishkina O. N. *Russkiy aforizm XIX – nachala XX veka: istoriya zhanra (ot Pushkina do Rozanova)* [Russian aphorism of the 19th – early 20th centuries: history of the genre (from Pushkin to Rozanov)]. St. Petersburg, SPGUTD Publ., 2009. 223 p. (In Russian).
33. Levanyuk A. Ya. *Belaruskaya afarystyka yak natsyyanal'na-kul'turny fenomen: belaruski litaraturny paetychny afaryzm* [Belarusian aphorism as a national and cultural phenomenon: Belarusian literary poetic aphorism]. Brest, BrDU Publ., 2018. 101 p. (In Belarusian).
34. Beregovskaya E. M. *Stilistika odnofrazovogo teksta (na materiale russkogo, frantsuzskogo, angliyskogo i nemetskogo yazykov)* [Stylistics of a one-phrase text (based on the material of Russian, French, English and German languages)]. Moscow, URSS Publ., Lenand Publ., 2015. 344 p. (In Russian).
35. Dyadechko L. P. “*Krylatyy slova zvuk*”, ili *Russkaya eptologiya* [“The winged sound of words,” or Russian Eptology]. Kiev, Kievskiy natsional'nyy universitet imeni T. Shevchenko Publ., 2007. 335 p. (In Russian).
36. Dyadechko L. P. *Krylatyye slova kak ob'ekt lingvisticheskogo opisaniya: istoriya i sovremennost'* [Winged words as an object of linguistic description: history and modernity]. Kiev, Vydavetstvo Kiyevskogo universiteta Publ., 2002. 291 p. (In Russian).
37. Ivanou Ya. Ya. *Krylatyya afaryzmy u belaruskay move: z inshamounykh litaraturnykh i fal'klornykh krynits VIII stogoddzya da n. e. – XX st.* [Winged aphorisms in the Belarusian language: from foreign literary and folklore sources of the 8th century BC – 20th century]. Mogilev, MDU imya A. A. Kulyashova Publ., 2011. 164 p. (In Belarusian).
38. Lepeshau I. Ya. *Paremiyalogiya yak asobny razdel movaznaustva* [Paremiology as a separate branch of linguistics]. Grodna, GrDU Publ., 2006. 279 p. (In Belarusian).
39. *Paremiologiya v diskurse* [Paremiology in discourse] / ed. O. V. Lomakina. Moscow, URSS Publ.; Lenand Publ., 2015. 294 p. (In Russian).
40. *Paremiologiya bez granits* [Paremiology without borders] / ed. M. A. Bredis, O. V. Lomakina. Moscow, RUDN Publ., 2020. 244 p. (In Russian).
41. *Paremiologiya na perekryostkakh yazykov i kul'tur* [Paremiology at the crossroads of languages and cultures]. Moscow, RUDN Publ., 2021. 246 p. (In Russian).
42. Ivanov E. *Paremiological Minimum and Basic Paremiological Stock (Belarusian and Russian)*. Prague, RSS Publ., 2002. 136 p. (In Czech).
43. Kotova M. Yu. *Ocherki po slavyanskoy paremiologii* [Essays on Slavic paremiology]. St. Petersburg, Filologicheskii fakul'tet SPbGU Publ., 2003. 230 p. (In Russian).

44. Ivanov E. E. *Antiposlovitsy Runeta: tipologiya i slovar'* [Antiproverbs of the Runet: typology and dictionary]. Minsk, Pravo i ekonomika Publ., 2009. 72 p. (In Russian).

45. Vereshchagin E. M., Kostomarov V. G. *Yazyk i kul'tura: lingvostranovedeniye v prepodavanii russkogo yazyka kak inostrannogo* [Language and culture: linguistic and cultural studies in teaching Russian as a foreign language]. Moscow, Russkiy yazyk Publ., 1990. 248 p. (In Russian).

46. Ivanova S. F., Ivanou Ya. Ya., Myachkouskaya N. B. *Satsyyakul'turnaya prastora movy (satsyyal'nyya i kul'turnyya aspekty vyvuchennya belaruskay movy)* [Sociocultural space of the language (social and cultural aspects of learning the Belarusian language)]. Minsk, Vedy Publ., 1998. 112 p. (In Belarusian).

Інфармацыя пра аўтара

Іваноў Яўген Яўгенавіч – доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык кафедры тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі. Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова (212022, г. Магілёў, вул. Касманаўтаў, 1, Рэспубліка Беларусь). E-mail: ivanov_ee@msu.by

Information about the author

Ivanou Yauhen Yauhenavich – DSc (Philology), Professor, Head of the Department of Theoretical and Applied Linguistics. Mogilev State A. Kuleshov University (1, Kosmonavtov str., 212022, Mogilev, Republic of Belarus). E-mail: ivanov_ee@msu.by

Паступіў 31.08.2023